

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

III. KUTLU DOĞUM
SEMPOZYUMU

(TEBLİĞLER)

20 NİSAN 2000
ISPARTA

S.D.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 9

BİLİMSEL TOPLANTILAR YAYIN NO : 3

TERTİP HEYETİ

Başkan : Prof. Dr. İsmail YAKIT (Dekan)

Sekreter : Yrd. Doç. Dr. Kemal SÖZEN

Üyeler : Prof. Dr. Mustafa ÇETİN
" Prof. Dr. M. Orhan ÜNER
Doç. Dr. M. Saffet SARIKAYA

ISBN 975-7929-33-6

DİZGİ

Ayşe SERİM

KAPAK

S.D.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler

BASKI

Ali ÇOLAK

Yayınlanan Tebliğlerin Sorumluluğu Yazarlarına Aittir.

Yayınlanan tebliğler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

©SDÜ İlahiyat Fakültesi Isparta-2001

İSTEME ADRESİ

S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Merkez Kampüsü ISPARTA

Tel : (0.246) 237 10 61 Fax: (0.246) 237 10 58

HZ. PEYGAMBER'İN AHLÂK ANLAYIŞININ MUTASAVVIFLARA YANSIMASI

Yrd. Doç. Dr. M. Necmettin BARDAKÇI*

Hz. Peygamber Kur'anî ifadeyle evrensel ahlâkın değerlerini şahsında toplayan, içinde yaşadığı topluma yaşayış ve davranışlarıyla örnek olan bir ahlâk modelidir. İslâm kültürünün çeşitli alanlarında meşruiyet için Kur'an'dan sonra ikinci referans olan Hz. Peygamber, mutasavvıflar tarafından da kendi disiplinlerinin ikinci kaynağı olarak gösterilir. Mutasavvıflar sevgi, rahmet ve pratik ahlâka yönelik düşünce ve davranışlarının mihverine Hz. Peygamberi yerleştirir.

Ahlâk sözlükte; hulk, yaratılış, fitrat, din, tabiat ve seciye manalarına gelir.¹ Nefiste iyice yerleşen, fiil ve davranışların fikrî bir zorlamaya ihtiyaç duymadan onun sayesinde ortaya çıktığı bir melekedir.² Bu meleke, kişinin içinde bulunduğu çevrenin dinî ve millî değer ölçüleriyle birleşerek onun davranışlarını şekillendirir.

İslâm'ın ahlâki öğütleri iman ve ibadetle irtibatlıdır. İmanın kemâli ahlâki olgunluğa bağlı olduğu gibi, düzenli olarak yapılan ibadetler de ruhu kuvvetlendirip insana kötü duygulara karşı koyma alışkanlığı kazandırır. İbadetlerin gayesi insanı ahlâk olgunluğuna erdirmektir. Ahlâki Allah'ın emirlerine saygı, mahlûkatına şefkat ve merhamet olarak ele alırsak, Allah'a iman ve ibadet, rızkı helal yollardan kazanma, insan, hayvan ve bitkilere iyilik yapmak bu geniş çerçevenin içine girer.

* SDÜ İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Cevherî, *Es-Sıhah*, (Tahkik: Ahmed Abdülğafûr Attâr), (I-VI), 2. Baskı Kahire 1982, IV, 1470-1473; Rağib el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, (Tahkik: Safvân Adnan Dâvûdî), 2. Baskı Beyrut-Dimaşk 1997, 297; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*,

² Ebu Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, (I-IV), Mısır 1957, III, 53; Seyyid Şerif Cürcanî, *Kitabu't-Ta'rîfât*, Kahire 1991, 113; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk, Ahlâk-î Alâî*, (Hazırlayan: Hüseyin Algül), İstanbul tarihsiz, 91.

Hz. Peygamber güzel ahlâkı kemâl noktasına ulaştırmak için gönderilmiştir. Bu sebeple onun bütün davranışlarında ahlâkî bir yön bulmak mümkündür. O, bazen ahlâkı imanla, bazen iyilikle, bir başka zaman da güler yüzle özdeşleştirmiştir. Bu düşüncelerin merkezindeki hadislerden birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

*“Sizin en hayırlınız, ahlâkı en güzel olanınızdır.”*³

*“Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”*⁴

*“Müminlerin iman yönünden en mükemmel olanı, ahlâkı en iyi olanıdır.”*⁵

Hz. Muhammed (sav), tevhid akidesini her şeyin üstünde tutmuş, Allah’a Allah olduğu için ibadet edilmesini istemiş ve kendisi de bunu hayatı boyunca uygulamıştır. Cennet ümidi veya cehennem korkusuyla yapılan amellerin, ibadeti ruhundan uzaklaştırdığını belirten Hz. Peygamber, âlemlerin Rabbi olan Allah’ın kulları arasında bir ayırım gözetmemiş, bütün insanları Allah’ın bir emaneti olarak görmüştür. Oluşturduğu İslâm toplumunda yaşayan farklı din ve inanışlara sahip olan insanlara toplumun huzurunu, kamu düzenini bozmadıkça ve Müslümanlara karşı cephe almadıkça iyi muamele etmiştir.

Hz. Peygamber’in hayat tarzını benimseyen sûfiler içindekilerle birlikte bütün kâinatı bir olarak gördükleri için insanlara düşünce, din ve inançlarından dolayı farklı davranmamışlardır. Onların bu davranışları hem İslâm’ın doğru ve iyi anlaşılmasını, hem de yayılmasını kolaylaştırmıştır. İnsanlar manevi dereceleri ahlâkı seviyelerine göre elde ettikleri için ahlâkı erdemler sûfiler tarafından daima yüceltilmiştir. Onların toplum tarafından benimsenmeleri, evrensel ahlâka uygun olarak bilgiyi hayata geçirmeleri sayesinde olmuştur.

Bu tebliğimizde seçtiğimiz bazı mutasavvıfların davranışlarından örnekler vererek, Hz. Muhammed (sav)’in ahlâk

³ Buharî, Edeb, 38,39.

⁴ Mâlik, Muvatta, Hüsnü’l-Hulk, 1.

⁵ Ebu Davud, Sünnet, 14.

anlayışının sūfler üzerindeki etkilerini göstermeye çalışacağız. Bu tür davranışları sergileyen mutasavvıflarla ilgili haberler tabakat kitaplarında ve klasik tasavvuf kaynaklarında geniş yer tutar. Bu etkiler:

Dost düşman herkese merhamet edip hoşgörülü olma,

Erdemli davranışlarda bulunma,

Kusur ve ayıpları görmezlikten gelip bunları yapanlara iyilikte bulunma,

Yapılan işlere karşılık bekleme ve başa kaktama,

Devletin ve diğer insanların sırtına yük olmama,

anlayışını öğütleyen Hz. Peygamber'in hadislerinin ve uygulamalarının gerçek sūfler üzerindeki yansımaları şeklinde çerçeveselendirilmiştir.

Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, onun her zaman ve zeminde bu yönünü açığa çıkarmıştır. Nitekim Uhud savaşı sırasında stratejik bir yere yerleştirdiği elli okçunun savaş kazanıldı zannederek yerlerini terk ettikleri, düşman süvarilerinin güçlü bir savaş dehâsına sahip olan kumandanı Halid b. Velid'in bu noktadan yaptığı hücumla savaşın seyrini değiştirdiği bilinmektedir. Müslümanların iki ateş arasında kaldığı bu kargaşa esnasında Hz. Peygamber'in çevresinde on kişi kalmış, "Muhammed öldürüldü" diye bir ses duyulmuştu. Bunu duyan Müslümanların şevki kırılmış, kılıçları ellerinden düşmüş, herkesi bir ümitsizlik kaplamıştı. Mekkeli müşriklerden Utbe b. Ebî Vakkâs attığı taşla Hz. Peygamber'in dudağını yarmış, Abdullah b. Kâmiye de kılıçla zırhını parçalayıp yüzünü yaralamıştı.⁶ Düşmanın kendisini yok etmek için var gücüyle saldırdığı sırada Hz. Peygamber hem ağızındaki ve yüzündeki kanı siliyor hem de şunları söylüyordu:

⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihu't-Taberî (Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk)*, (I-VIII), Beyrut tarihsiz, II, 192-198; İbn Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Tahkik: Ahmed Abdülfettah Fetih), (I-XIV), Kahire 1994, IV, 27-34.

“Peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl felah Bulur? Nasıl kurtuluşa erer?” “Allah’ın elçisinin yüzünü kana bulayan kişiye Allah’ın gazabı artar.”⁷ “Ya Rabbi, kavmimi affet. Çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar.”⁸

Mekkeli müşriklerin anayurdundan kovup baba ocağından çıkardıkları, kendisine her türlü işkence ve zulmü reva gördükleri Hz. Peygamber, muazzam ordusunun başında fâtilh olarak Mekke’ye girdiği zaman korku ve endişe ile kendisini bekleyen Mekkelilere şöyle bir soru yöneltti:

“Ey Kureyş, hakkınızda nasıl bir muamele yapmamı istersiniz?”

Onlar: “Sen kerim bir kardeşsin ve kerim bir kardeş oğlusun” diyerek cevap verince Hz. peygamber de: “Ben de size Hz. Yusuf’un vaktiyle kardeşlerine dediği gibi derim. “Bu gün sizi kınama yok,”⁹ Gidiniz hepimiz serbestsiniz” buyurdu.¹⁰

Hz. Peygamber’in engin merhamete dayalı bu yaklaşım tarzı, sûfiler tarafından bir hayat tarzı olarak daima örnek alınmıştır. Onlar, bu değer ölçüsüyle hem kendilerine hem de başkalarına yapılan kötülükleri bağışlamışlar, gözlerinin gördüğünü elleri ile örterek dile düşürmemeye çalışmışlardır. Kendileri için istemediklerini sadece yakınlarına, ya da Müslümanlara değil, Allah’ın bütün kulları için de istemeyerek peygamberî metodu uygulamışlardır. Bu bağlamda Harun Reşid ile Behlül Dâna arasında geçen şu diyalog zikredilmeye değer.

Harun Reşid’in muasırı, güzel ve nükteli söz söylemesiyle tanınan Behlül Dâna (ö.183/799), halifeye ikaz ve irşad yollu sözler söyleyerek onun hatalarını yüzüne söyleyebilen deli görünüşlü akıllılardan (Ukalâ-yi mecânîn) biridir. Bu bakımdan akıllı ve

⁷ İbn Hişam, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (I-IV), 2. Baskı Mısır 1955, III, ss. 77-85; Taberî, II, 198-201; İbn Kesir, IV, 35-38.

⁸ Ali Himmet Berkî-Osman Keskiöğlü, *Hazreti Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, 17. Baskı Ankara 1997, 275-277.

⁹ Yusuf Sûresi, 12/92

¹⁰ Taberî, II, 337; İbn Kesir, IV, 293.

ağırbaşlı kimselerin yapamadığı veya söyleyemediği birçok şey ona nispet edilir.¹¹

Halife Harun Reşid ülkedeki bütün gayri müslimlerin ya müslüman olmalarını, ya da Abbasi ülkesini terk edip gitmelerini isteyen bir ferman yazdırır. İslâm'ın ahlâk anlayışı ile pek örtüşmeyen bu anlayış, hem âlimleri hem de devlet yöneticilerini tedirgin etmiştir. bununla birlikte Halifeyi bu düşüncesinden hiç kimse vazgeçirmeye muvaffak olamaz. Behlül bu durumu öğrenir ve Halifenin maiyyetiyle birlikte cemaatle namaz kıldığı saray mescidine giderek mihraba geçer ve oturur. Akşam namazı vakti girince Halife ile devlet yöneticilerinden oluşan cemaate Behlül imamlık vazifesini yapar. Namazda Fatiha suresini "*Elhamdülillâhi Rabbi'l-Müslimîn*" diye okumaya başlar. Halife ile öbürleri "*Rabbi'l-âlemin*" diye düzeltirler. O, yine "*Rabbi'l-müslimîn*" diye okur. Fakat karşılıklı itirazlar neticesinde namaz da bozulur. O zaman Behlül halifeye dönerek; "madem ki: âlemlerin Rabbi olduğunu biliyorsun, niçin Allah'ın kullarına farklı muamele ediyorsun?" der. Bunun üzerine halife yanlış hareket ettiğini anlar ve kararından vaz geçer.

Hız. Peygamber'in çeşitli zamanlarda kendisine yöneltilen: "*İnsanların en hayırlısı kimdir? Allah katında hangi amel daha sevimlidir?*" şeklindeki sorulara farklı cevaplar verdiği bilinmektedir. Nitekim o bazen "*İnsanların en faziletlisi Allah yolunda malı ve canıyla cihad eden mümindir,*"¹² bazen "*Allah'ı zikreden mümindir,*"¹³ derken bazen de "*Amellerin en sevimsisi vaktinde kılınan namazdır,*"¹⁴ "*Allah katında duadan daha kıymetli bir şey yoktur*"¹⁵ şeklinde cevap vermiştir.

Hız. Aişe: "Ey Allah'ın Rasulü! Biz cihadı amellerin en üstünü olarak görüyoruz. Biz de savaşmayalım mı? diye sorduğunda

¹¹ Şa'rânî, *Tabâkâtü'l-Kübrâ*, I, 58-59; Uludağ, "Behlül-i Dâna", *DİA*, V, 352; D.B.Macdonald, *Bühlül*", *IA*, II, 830-831.

¹² Buharî, *Cihad*, 2.

¹³ Tirmizî, 3376.

¹⁴ Buharî, *Mevâkitu's-Salât*, 5.

¹⁵ Tirmizî, 3370.

Hiz. Peygamber Őyle buyurmuŐtur: “Sizin için en ũstũn ve en gũzel cihad hacc-ı mebrũr (kabul edilmiŐ bir hac) ve haya etmektir.”¹⁶

Hiz. Peygamber’in Allah için yapılan ibadet ve amellerin öneminin Őartlara göre deĐiŐtiĐini bildiren bu sözlerini yaŐayanlardan birisi de ũnlũ Tũrk limi Abdullah b. Mũbarek’tir (118-181/736-797). İlk zhidlerden olan Abdullah b. Mũbarek, Kur’an’ı ve İslâm’ın ahlâk anlayışını en iyi anlayanlardan biridir. Tũrklerin yetiŐtirdiĐi ilim adamlarından ve Ebu Hanife’nin öğrencilerinden olup kazancımı ilim adamı yetiŐtirmek ve onların geçimine yardımcı olmak için harcayan zengin bir tũccardır.¹⁷

Abdullah b. Mũbrek dostlarıyla birlikte yũkler dolusu erzakla Horasan’dan çıktığı bir Hac yolculuğu sırasında yolu ũzerindeki bazı Őehirlere uğrar. Yolculuk sırasında dostları nde, Abdullah b. Mũbarek ise kafilenin gerisinde yũrũmektedir. Hizmetkrlarından birisinin yolculuk sırasında yanında getirdiği bir kuŐ yolda lũnce, hizmetkr kuŐ lũsũnũ bir plũĐe atar. Abdullah b. Mũbrek oradan geçerken plũĐũn yakınında bir kũk kulũbenin olduğunu, kulũbedeki kũk bir kızın baŐını uzatıp uzatıp geri çektiğini fark eder. Kız çocuğu ũzerindeki tek parça peŐtemalla kimsenin görmeyeceği bir anı kollararak kulũbeden çıkar ve bu kuŐ lũsũnũ alıp döner. Abdullah b. Mũbarek onu takip ederek kulũbeye gelir ve durumlarını sorar. Kız çocuğu iler acısı ve yũrek parçalayıcı Őu bilgileri verir:

“Ben ve kardeŐim burada yaŐıyoruz. Őu peŐtemaldan başka hiçbir Őeyimiz yok. Bu plũkten topladıklarımızın dışında bir yiyeğimiz de yok. Gũnlerdir bu leŐleri yemek zorunda kaldık. AŐında bizim babamız zengin biriydi. Zulme uğradı, malı elinden alındı ve ldũrũldũ.”

Abdullah b. Mũbarek bunun ũzerine yũklerin indirilmesini emreder ve muhasebecisinden malı durumlarını sorar. 1000 dinar paraları olduğunu öğrenince kendilerine Merv’e dnũŐ yolculuğu

¹⁶ Buharı, Mensik, 4; Nesf, Mensik, 4/4.

¹⁷ İbn Kesir, X, 191-192; RaŐit Kũk, “Abdullah b. Mũbarek”, *DİA*, I, 122-123, İstanbul 1988.

sırasında lazım olacak yirmi dinarını ayırmasını, geriye kalanı bu çocuklara vermesini söyler. Hacdan vazgeçme sebebi sorulunca kulaklara küpe olacak şu cevabı verir: “*Bu yaptığımız, bu seneki yapacağımız haccımızdan daha sevaptır.*”¹⁸

Abdullah b. Mübârek’in bu davranışı, Hz. Peygamber’in “*komşusu aç iken tok yatan bizden değildir*”¹⁹ hadisinin hayata geçirilişi olarak yorumlanabilir. Muhtaç insanların ihtiyaçlarını gidermek, nafile hac yapmaktan daha önce gelir. Olayların akışına bakılacak olursa, Abdullah b. Mübarek’in davranışında nafileleri farzlara tercih etme diye bir şeyin söz konusu olmadığı görülür. Zira o, yakın dostlarıyla nafile hac yapmak üzere yolculuğa çıkmış, yol güzergâhında rastladığı yoksul ve kimsesiz çocuklara kendi erzak ve paralarını verip geriye dönmüştür.

Kur’anda kendisine “*iyiliği emret af yolunu seç,*”²⁰ “*insanların ayıp ve kusurlarını araştırmayın*”²¹ şeklinde emredilen ve bu ilkeyi hayat düsturu yapan Hz Peygamber, insanların kusur ve ayıplarını görmezlikten gelmeyi tavsiye eden bir hadisinde şöyle buyurur:

“*Kim dünyada bir kimsenin ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.*”²²

Sûfîler de Kur’an’ın tavsiyesine uyarak bu nebevî metodu kendilerine örnek alıp Müslümanların yaptıkları yanlışları görmezlikten gelmeyi tercih etmişler, haklarında hayır duada bulunmuşlardır. Nitekim ilk zâhidlerden İbrahim Edhem (ö:161/777), pis pis alkol kokan bir sarhoşun yanından geçerken ağzını ve yüzünü salyaların kapladığını görünce bir miktar su getirip ağzını yıkamış ve: “*Şayet Yüce Allah’ın adını diline alan bir ağız böyle kirlî bir vaziyette*

¹⁸ İbn Kesir, X, 192.

¹⁹ Buharî, Edebü'l-Müfred, I, 125; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 55; Hâkim, Müstedrek, 467.

²⁰ Arâf suresi, 7/199.

²¹ Hucurat suresi, 49/13.

²² Buharî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58, 72.

birakacak olursak, hürmetsizlik olur” demiştir. Ayyaş ayıldıktan sonra bazı kimseler: *“Horasan zahidi ağzını yıkadı”* dediklerinde adam: *“Ben de tövbe ettim gitti”* diyerek bir daha içki içmemeye söz vermiştir.²³

Tasavvufî düşüncenin köşe taşlarından biri olan Zünnun Mısrî (ö:245/859) ile müridleri arasında geçen bir olay da insanların hatalarını örtmenin iyi neticelerini bize göstermektedir. Zünnun Mısrî Nil nehrinde müridleriyle birlikte kayıkla gezinti yaparken sazlı ve içkili bir eğlence yapan bir topluluk görürler. Âlem yapan topluluğun bu durumuna ve şeyhlerine karşı edepsizlik yapmalarına çok kızan müridler, şeyhlerinden bunları kayıklarıyla birlikte batırması için Allah’a dua etmesini istediklerinde o şöyle dua eder: *“Ya Rabbi, şu topluluğa bu dünyada hoş bir hayat ihsan ettiğin gibi öbür dünyada da kendilerine hoş ve neşeli bir hayat ihsan eyle.”*

Daha sonra kayıkta âlem yapanlar kıyıya yaklaşıp da sahilde Zünnûn Mısrî’yi görünce utanmışlar ve kendisinden özür dilemişler, pişmanlıklarını ifade ederek yaptıkları davranışlardan tövbe etmişlerdir.²⁴

Sûfîlerin Allah’ın haram kıldığı fiilleri işleyen günahkârlara bu şekilde hoşgörülü ve müsamahalı yaklaşmaları, haramları mübah gördükleri anlamına gelmez. Onların bu davranışlarını *“kötülüklerin önce elle, sonra dille düzeltilmesini, son çare olarak da yapılan kötülüğe karşı nefret edilmesini”*²⁵ tavsiye eden Nebevî öğretiyeye ters düştüğünü söylemek de mümkün değildir. Bilindiği gibi insan hayatı doğruların ve hataların birlikte yaşandığı bir süreçtir. İnsan bazen hata işler, bazen de sevap işler. Önemli olan yapılan hataların farkına varıp tövbe ve istiğfar edebilmektir. Sûfîler günah işleyenlerin kusurlarını görmezlikten gelerek onları toplumun dışına itmeden hatalarını telafi etme imkânı vermektedirler.

²³ Ferideddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, 2. Baskı İstanbul 1991, 162.

²⁴ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), 1. Baskı İstanbul 1982, 199.

²⁵ Buharî, İlim, 28; Müslim, İman, 78; Ebu Davud, Melâhim, 17.

Hız. Peygamber'in yukarıdaki sözleriyle dile getirdiği Allah'ın rahmetinin genişliğine dikkat çeken Endülüslü mutasavvıf İbn Meserre (ö:319/931), Allah'ın ceza ile terbiye etmemesini, kusurları affetmesini, her türlü günah ve kusuru bağışlamasını istemektedir. Allah'tan rahmetinden hayal kırıklığına uğratmamasını isteyen ve Rahman isminin tecellisine dikkat çeken mutasavvıfımız, Allah'ın sadece ibadet ve tâat edenleri değil, günahkar ve isyankarları da affedebileceğini ifade etmektedir. O, Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğunu ve rahmetinin her şeyi kuşattığını vurguladığı bir duasında şöyle yalvarmaktadır:

“İlâhi, şayet sen sadece çalışıp gayret edenlerin duasını kabul edersen, çalışamayıp geride kalanlar kime sığınacak? İyilik yapanların dışında hiç kimseye ikram etmezsen, kötülük yapanlar ne yapacak? Haşır gününde sadece ihlâslılar kurtuluşa ererse, ahmaklar ve bozguncular kimden yardım dileyecek? İlâhi, eğer affedersen, bu senin lütuf ve bağışındandır, şayet azab edersen, bu da senin adaletin gereğidir.

İlâhi, benim için sana itaat ve isyan ettiğim uzuvların bulunduğu bir beden yarattın. Sonra da nefsimi şehvetlere meyleden ve lezzetleri seven bir tabiat ve cibilliyet verdin. Beni belâlarla dolu bir yurda yerleştirdin. Sonra da bana, “sıkı tut, koru” dedin. Ben nasıl sıkı tutayım, nasıl koruyayım?

Ya ilâhi, ben senin de bildiğin gibi günah işledim. Sen tövbeleri kabul edicisin. Benim tövbemi de kabul eyle. Ömrümün geri kalan kısmını kendisine ikram ettiğin itaatkâr bir kul; geçen kısmını da merhamet ettiğin asi bir kul olarak yazıver.”²⁶

Hız. Peygamber yaptığı işleri karşılık beklemeden yapar, çevresindekilere de böyle davranmalarını tavsiye ederdi. Allah için sevmeyi ve Allah için nefret etmeyi prensip edinir, başka kaygıları düşünce dünyasından çıkarmayı öğütler, bunları ilkönce kendisi uygulayarak davranışlarıyla örnek olurdu.

²⁶ Muhammed İbn Meserre, *El-Müntekâ min Kelâmı Ehli't-Tükâ*, Kütahya Vâhid Paşa İl Halk Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü No: 349, 6ab.

Hız. Peygamberin davranışlarını kendilerine model aldıklarını vurgulayan sūfîler de, Allah rızasını gaye edindikleri için yaptıkları işleri karşılık beklemeden yaptıklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre Allah rızasının olduğu yerde dünyevi-uhrevî bir beklentiye yer yoktur. Her an Allah'ın huzurunda olduğu şuuruyla yaşayan sūfî, hesap gününü beklemeden nefsinin muhasebesini yapmaktadır. Ancak gerçek tasavvufu ilğisi olmayan, toplumun sırtında asalak olarak yaşamaya çalışan ve onları sömürenleri bu erdemli insanlardan ayırmak gerekir. Yaptığı işlere herhangi bir karşılık beklemeyen sūfîlerden biri de Akşemseddin'dir.

İstanbul'un fethinden sonra kuşatmaya katılanlar çeşitli makam ve mevkilere getirilmeyi beklerken, Padişaha ve askere büyük moral destek vererek fetihde önemli rol oynayan Akşemseddin (ö:863/1459), Göynük'e dönmek için Fâtiğ Sultan Mehmed'den izin istemiştir. Fâtiğ İstanbul'da kalması için ricada bulunduysa da, o Allah rızası için yapılan davranışlara riya karışır endişesiyle bir an evvel İstanbul'dan ayrılmayı tercih etmiştir. Padişah'ın ele geçirilen ganimetlerden kendisine vermek istediğı parayı şahsı için kabul etmemiş, bununla bir vakıf kurularak insanlara hizmet edilmesini istemiştir.²⁷

Fâtiğ tarafından manevî büyüklüğü çeşitli vesilelerle takdir ve taltif edilen Akşemseddin'in, dünyanın incisi İstanbul'da kendi adına yapılacak bir dergâhta insanların irşadı ve Sultan'a yakınlık söz konusu iken, onun buna isteksiz davranması ve Göynük'e giderek hayatının geri kalan kısmını irşad faaliyetleri ile sürdürmesi dikkat çekicidir. Akşemseddin, rahat ve konforlu bir hayatı bırakarak, bir taraftan ilmî eserler yazıp insanları aydınlatmayı, diğertaraftan da değirmen işletmek suretiyle geçimini kazanmayı tercih etmiştir.

Bu davranış, Akşemseddin'in şahsında sūfîlerin anlayışını yansıtmaya açısından önemli bir göstergedir. Diğert insanlardan farklı bir konuma gelmeyi istemeyen Akşemseddin'in tasavvuf anlayışında kendi el emeğı ile rızasını kazanma esası vardır. Devlete yük olup

²⁷ Sadık Vicdânî, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı 'Alîyye)*, (Hazırlayan: İrfan Gündüz), İstanbul 1995, 27; Ali İhsan Yurd, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1994, 31.

başkalarının sırtından geçinme, devlet adamlarından yardım bekleme yoktur. Zira Akşemseddin ve onun gibi yaşayan gerçek sūfler, devlet adamlarına olan yakınlıklarından dolayı devlet malından ve yöneticilerden şahısları için kazanç temin etmeyi hiçbir zaman düşünmemişlerdir.

Bu durum sadece tarihin uzak dönemlerine has bir anlayış değildir. İstiklâl savaşında da buna benzer olaylar yaşanmıştır. Nitekim Millî Mücadelede faaliyetleriyle âdeta savaşla özdeşleşen Özbekler Tekkesi ile Eyüp'teki Kadîrî Hâtuniye Dergâhı kendilerini istiklâl ve bağımsızlığa adayın kahramanların uğrak yeri ve sığınacağı olmuştur. Şeyh Atâ ve Sadeddin Ceylan İstanbul'un işgal edildiği günlerde vatani kurtarmak için çareler arayan ve karşı koyma hareketinin ilk kurucuları arasında yer almışlardır. Kendileri gibi dinî ve manevî değerlerin temsilcisi konumundaki meşâyih ve ulemâ ile birlikte ümitsiz ruhlara moral kaynağı olmuşlardır.

Şeyh Atâ ve çevresindekiler Millî Mücadele sırasında silah ve cephanelerin naklinde önemli görevler üstlenmişlerdi. Gündüz tekkedekilere ümit ve moral takviyesinde bulunan bu insanlar, gece silahlanarak silah depolarından alınan silahların tekkeye, oradan da millî kuvvetlerin gizli karargâhına ulaştırılmasını sağladılar.²⁸ Düşman işgali altındaki cephanelikleri basarken, ya da Rum ve Ermeni eşkiyasıyla çarpışırken yaralanan milliyetçilerin tedavi edildiği bir hastane görevi de yapan Özbekler Tekkesinin asıl hizmeti, Anadolu'ya geçecek fedakârları tekkede misafir etmesiydi. Zira Anadolu'ya geçmek isteyenlere yardım edenler işgal kuvvetleri tarafından ölümlle cezalandırılıyordu. Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve Nureddin Paşa gibi dönemin üst düzey komutanları; Mehmed Âkif, Eşref Edib, Kâmil Miras, Halide Edib ve Adnan Adıvar gibi ilim ve fikir adamları tekkenin gizli misafirleri olmuş, sonra da millî devletin merkezi Ankara'ya gitmişlerdi.²⁹

²⁸ Mustafa Kara, *din, hayat ve sanat açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, 3. baskı, İstanbul 1990, 214-216.

²⁹ Haide Edib Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, 6. Baskı İstanbul 1982, 59-63, 66-70; Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, 216-218.

Millî Mücadele zaferle sonuçlanıncaya kadar tekkede bu görevi sürdüren Şeyh Atâ, vatanın kurtulmasından sonra da insanları terbiye etmeye devam etti. Din, vatan ve millet için üstün fedakârlıklar gösteren Şeyh Atâ ve onun gibi düşünenler gayeleri gerçekleşince vazifelerini yapmanın verdiği huzurla şükran secdesine kapanarak Allah'a hamdettiler. Devletten her hangi bir beklenti içine de girmediler.

Millî Mücadelede aktif faaliyet gösteren tekkelerden biri olan Eyüp'teki Kadîrî Hâtuniye Dergâhı şeyhi Sadeddin Ceylan Efendi ise, istiklâl savaşı sırasında yaptığı faaliyetlerin yazılıp çizilerek açıklanmasına riya karışır endişesiyle izin vermemiş, tekke mensuplarından bir çoğunun istiklâl madalyası almasına karşı çıkmıştır. Zaferden sonra istiklâl madalyası almaya hak kazananların tespiti gayesiyle kendilerini ziyarete gelen Bahriye Kaymakamı Tevfik Bey'e:

“Oğlum biz bu işi madalya almak için yapmadık. Biz derviş adamları. Bize din ve vatan yolunda vacib olan bir hizmetin karşılığı olarak madalya almak yakışmaz. Lütfen o yazdıklarınızı yırtınız” diyerek notları yırttırmıştır.³⁰

Netice olarak; Hz. Peygamber'in evrensel ahlâkı, engin hoşgörüsü, kusur ve ayıpları görmezlikten gelmesi, yaptığı işleri Allah rızası için yapması ve karşılık beklememesi gerçek mutasavvıflar tarafından örnek alınarak bir hayat tarzı haline getirilmiştir. Dini kuru kurallar yığını olmaktan çıkarıp yaşanır hale getiren tasavvuf kültürümüzde insanımızın faydalanabileceği bu tür örnekler her dönemde bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'in güzel ahlâkını kendilerine rehber edinen gerçek sûfler tarafından hayata geçirilen bu güzel davranışlar; kin ve nefret dolu kalblerinden merhamet duygusu uzaklaşan, yakın akrabaları ve komşuları bir dilim ekmeğe muhtaç sefilane bir hayat sürerken debdebe ve ihtişamla defalarca hac ve umreye giden, kendisi günah çukurlarında yüzmekle birlikte insanların kusurlarını araştırıp yüzlerine vurmak için fırsat kollayan, dünyevîleşerek maddeye bağımlı hale gelen ve yaptığı en küçük bir iş için menfaat bekleyen günümüz insanının muhtaç olduğu erdemli davranışlardır.

³⁰ Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, 219-220.